

dzów i dające wyobrażenie stylistyki mającej swoich naśladowców w realiach bizantyjskich. Autorka podkreśla również, że retoryka była niezbędnym przygotowaniem do studiów prawniczych jako *propaideia*. Analizując następnie kwestię dostępności edukacji, która była znacznie zresztą lepsza niż na zachodzie Europy w tym okresie, Szabat stwierdza, że o ile gramatyka i retoryka były szeroko rozpowszechnione, o tyle filozofia, medycyna i prawo należały do studiów wąskich i specjalistycznych.

Cennym uzupełnieniem pracy jest tabelaryczne zestawienie informacji źródłowych na temat nauczycieli, umożliwiające pogłębione studia prozopograficzne.

Krzysztof Ratajczak

***Polityka oświatowa w Polsce w XX wieku. Historyczne tradycje i współczesne zagrożenia*, pod red. Ilony Kość i Elżbiety Magiery, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, ss. 184**

Żyjemy w świecie szybkich zmian społecznych, gospodarczych, politycznych, kulturowych i edukacyjnych. Młodzież, egzystująca w erze globalizacji i konsumpcjonizmu, poszukuje i konstruuje własną tożsamość, poznając i odwołując się do korzeni. Wielu młodych ludzi zorientowanych jest na przyszłość zarówno tę indywidualną, jak i ogólną, społeczną. Jednak człowiek, chcąc w pełni i czynnie funkcjonować w nowoczesnym, postindustrialnym społeczeństwie, powinien mieć świadomość przyczyn zachodzących współcześnie przeobrażeń, ale także winien znać ich proveniencje historyczne. Fakt ten odnosi się szczególnie do zmian w szeroko rozumianej edukacji i polityce oświatowej poszczególnych państw. Znajomość tych procesów pozwala nie tylko na wprowadzenie kolejnych systemowych reform, ale także, w ich tworzeniu, unikaniu powielania błędów z przeszłości.

Dzieje polskiej polityki oświatowej XX w. są niejednorodnie, nacechowane wieloaspektowymi przemianami, uzależnionymi od ówczesnej gospodarki, przemian kulturowych, społecznych, ale przede wszystkim od polityki (odzyskanie niepodległości, próby konstruowania ujednoczonego szkolnictwa międzywojennego, czasy wojny i okupacji, i w końcu polityka oświatowa Polski Rzeczpospolitej Ludowej).

Książka *Polityka oświatowa w Polsce w XX wieku. Historyczne tradycje i współczesne zagrożenia*, pod redakcją Ilony Kość i Elżbiety Magiery, jest ważnym głosem w toczącej się od lat dyskusji nad kondycją i przemianami w polityce oświatowej minionego wieku. Kwestia była już, jak słusznie przypominają Redaktorki, podając już we „Wstępie” szczegółowe zestawienie bibliograficzne ważniejszych współczesnych opracowań (s. 8), wielokrotnie analizowana zarówno w odniesieniu do problemów szczegółowych, jak i prób podjęcia analizy całościowej. Trafnie Autorki podkreślają różną wartość merytoryczną tych studiów, szczególnie powstałych w latach 1948–1989. Zdaniem Kość i Magiery *upływ czasu upoważnia do ponownego spojrzenia na problematykę oświaty*

i wychowania w Polsce XX wieku z pewnym dystansem, w kontekście nowej wiedzy historycznej (s. 8).

Pracę *Polityka oświatowa w Polsce w XX wieku. Historyczne tradycje i współczesne zagrożenia* można uznać ze udaną analizę wybranych aspektów polityki oświatowej XX w. Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej. Redaktorki zauważają, że ich studium nie stanowi opracowania ogólnego, holistycznego, w pełni wyczerpującego temat, ale jest *przyczynkiem do podjęcia badań* (s. 8) nad omawianą problematyką. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że omawiana pozycja wpisuje się w najnowsze trendy badań historyczno-pedagogicznych – badania regionalne. Stanowi interesujący przykład podjęcia tychże, które, szczególnie we współczesnej rzeczywistości, są cenne nie tylko poznawczo, ale także aksjologicznie. Tym bardziej, że rozwój badań regionalnych przypada na czas, kiedy z jednej strony powstaje coraz więcej syntez naukowych, z drugiej potrzebne jest kształtowanie i utrwalanie więzi mieszkańców z ich regionem.

Struktura publikacji jest podporządkowana spójnej i logicznej chronologiczno-problemowej koncepcji pracy. Pierwsze dwa teksty stanowią próbę całościowego ujęcia przyczyn powstania i kształtowania się polityki oświatowej w Polsce XX w. na tle przemian polityczno-społecznych i kulturowych. W pozostałych, Autorzy przedstawiają, odnosząc się do analizy materiału źródłowego i najnowszej literatury naukowej, problemy szkolnictwa na wszystkich szczeblach: przedszkoli, szkół podstawowych, średnich, zawodowych i uczelni wyższych oraz wybrane aspekty polityki oświatowej względem szkół i nauczycieli na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej. Każdy z umieszczonych tekstów jest, jak twierdzą Redaktorki, *charakterystycznym, monograficznym ujęciem danego tematu* (s. 8), jednocześnie wpływa na wielowymiarowe przedstawienie problemów polityki oświatowej omawianego okresu, w odniesieniu do wyznaczonego terenu badań.

Zbiór tekstów otwiera artykuł prof. dr hab. Danuty Koźmian, która zarysowała historyczne tradycje tworzenia i rozwoju polskiej polityki oświatowej. Przyczyny zmian w szkolnictwie i polityce oświatowej umieściła w szerokim kontekście przemian politycznych, społecznych, gospodarczych i pedagogicznych. Dokonała całościowej analizy reform szkolnictwa polskiego, zwracając jednak szczególną uwagę na przemiany w systemie szkolnym od roku 1944 po czasy współczesne. Omawiany okres podzieliła na kilka podokresów, charakteryzując nie tylko ich podstawy legislacyjne, ale także, przedstawiając praktykę oświatową. W końcowej części szkicu, Autorka zauważa: *Reformy szkolnictwa w Polsce w drugiej połowie XX wieku były wyrazem dążeń do podniesienia poziomu kulturalno-cywilizacyjnego kraju, mimo że zawierały wiele sprzeczności i kontrowersji oraz nosiły znamiona opóźnienia ich realizacji na tle innych krajów Europy* (s. 26).

Próbę sumarycznego ujęcia polityki oświatowej wobec szkolnictwa powszechnego w latach 1918–1939 przestawiła dr Elżbieta Magiera. Jej rys odnosi się nie tylko do założeń i realizacji polityki oświatowej w rejonie Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej, ale przede wszystkim do analizy zmian ogólnopolskich, prowadzących do ujednoczenia szkolnictwa powszechnego w Polsce. Powołując się na materiały źródłowe oraz bogatą literaturę przedmiotu Autorka scharakteryzowała w szerokim kontekście społeczno-politycznym nie tylko akty legislacyjne, lecz także praktykę oświatową omawianego okresu.

Ponadto przytoczyła liczne dane statystyczne, które opatrzyła wartościującymi komentarzami. W swojej analizie wiele miejsca poświęciła reformie Jędrzejewicza – założeniom i ich realizacji, podkreślając: *osiągnięcia ustawy z 11 marca 1932 roku, wnosząc trwały wkład w rozwój szkolnictwa polskiego XX wieku, zostały przypomniane i nabrały nowego znaczenia w perspektywie reformy polskiego systemu edukacji z 1999 roku* (s. 60). Jest to bardzo cenne spostrzeżenie i wymagałoby wyczerpującego rozwinięcia.

Kolejne teksty dokonują wnikliwej analizy wybranych problemów polityki oświatowej w odniesieniu do Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej. Dr Lidia Horyń scharakteryzowała wpływ polityki oświatowej na wychowanie przedszkolne w latach 1945–1989, uwzględniając przede wszystkim dane odnoszące się do omawianego terenu. Przedstawiła na tle ustaleń prawnych, praktyczne funkcjonowanie przedszkoli. Zaprezentowała wskaźniki stopnia dostępności do placówek przedszkolnych, typowe działania scentralizowanej polityki oświatowej, m.in.: upowszechnienie wychowania przedszkolnego dzieci 6-letnich, zmiana treści i metod nauczania *pod kątem stworzenia dzieciom optymalnych warunków rozwojowych* (s. 73). Autorka omówiła podstawy prawne i praktykę kształcenia nauczycieli placówek oświatowo-wychowawczych. Odwołując się do analizy materiału źródłowego, podała jako przykład sytuację nauczycieli w województwie szczecińskim.

Artykuł dr Bogumiły Walak tematycznie nawiązuje do poprzedniej wypowiedzi. Autorka, przytaczając bogatą bazę źródłową, rekonstruuje warunki socjalno-bytowe nauczycieli szkół podstawowych Ziemi Gorzowskiej w latach 1945–1955. Porównała codzienną, bardzo trudną egzystencję nauczycieli do teoretycznych założeń polityki oświatowej władzy. Pokazała realia życia nauczycieli (trudności lokalowe, finansowe), ich (nie)przygotowanie merytoryczne i pedagogiczne do zawodu w odniesieniu do założeń teoretycznych władz. Zwróciła szczególną uwagę na status i rolę, jaką odgrywali nauczyciele w środowisku lokalnym na Ziemi Gorzowskiej.

Szczegółowej analizy społeczno-edukacyjnej roli szkół średnich ogólnokształcących w województwie szczecińskim w latach 1945–1948 dokonała dr Joanna Król. Udowodniła, powołując się na materiał źródłowy, znaczący wkład szkoły w formowanie warstw społecznych na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Pokazała trudności osadników wynikające nie tylko z uwarunkowań geopolitycznych, ale przede wszystkim ze różnicowania społecznego, ekonomicznego i kulturowego. Szkoły średnie, podobnie jak pozostałe, miały stanowić czynnik integracyjny w kształtowaniu tożsamości lokalnej i państwowej. Autorka przedstawiła liczne problemy szkolnictwa omawianego okresu, m.in. lokalowe, kadrowe, finansowe, materialne. Omówiła zależność między szkołą a środowiskiem, przytaczając wiele przykładów, m.in. *aktywność organizacji szkolnych i działalność pozalekcyjną ogółu uczniów* (s. 115), działalność naukową i artystyczną. Ponadto J. Król wskazała czynniki motywujące do kształcenia młodzieży na szczeblu średnim, które determinowało m.in. różnicowanie społeczne.

Dr Robert Jankowiak, nawiązując do refleksji o statusie i roli nauczyciela w okresie powojennym, przedstawił sytuację kadry pedagogicznej szkolnictwa zawodowego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1975. Scharakteryzował nie tylko trudności, z jakimi musieli się zmierzyć wszyscy nauczyciele tego okresu, ale także zaprezentował spe-

cyficzne problemy kadry nauczającej w szkolnictwie zawodowym – personalne, braki odpowiedniego wykształcenia nauczycieli – szczególnie przedmiotów zawodowych. Przedstawił, odwołując się do zgromadzonego materiału badawczego również cele polityki oświatowej władz, zwracając uwagę na doksztalcanie nauczycieli, ideologizację programów i treści nauczania, a także na *czas politycznej konfrontacji i walki z rzeczywistymi bądź domniemanymi przeciwnikami władzy ludowej* (s. 129). W refleksjach końcowych Autor podkreślił rolę rozwoju szkolnictwa zawodowego i rolę nauczycieli tego typu szkół w kształtowaniu oblicza społecznego, zawodowego i kulturalnego Pomorza Zachodniego.

Dr Ilona Kość w swoim artykule przedstawiła rys sytuacji współczesnego publicznego i niepublicznego szkolnictwa wyższego. Charakteryzuje najnowsze zamiany, jakie zachodzą w szkolnictwie wyższym, wskazując ich przyczyny polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe, omawia akty prawne implikujące status szkół wyższych, umieszcza polskie realia szkolnictwa wyższego na tle rozwoju i form szkolnictwa europejskiego. Porusza kwestie: europeizacji polskiego szkolnictwa wyższego, zjawiska egalitaryzmu, dynamiki upowszechnienia szkolnictwa wyższego oraz korelacji między wykształceniem a rynkiem pracy. Autorka powołuje się w swoich opiniach na źródła prawne, statystyczne oraz wybraną literaturę przedmiotu. Zabrakło w niej odwołań do jakże ważnej pozycji prof. Zbyszko Melosika pt. *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*. Jej pominięcie stanowi istotne niedopatrzenie Autorki.

Pozycję zamyka artykuł dr Marcina Wlazło. Autor omówił problem edukacji i rehabilitacji osób niepełnosprawnych, przedstawiając przyczyny powstania, historię i współczesną działalność dwóch pozarządowych organizacji: Polskiego Związku Głuchych oraz Krajowego Towarzystwa Autyzmu. Szczególną uwagę poświęcił analizie celów i funkcjonowania oddziałów w Szczecinie jako egzemplifikację polityki oświatowej państwa polskiego wobec osób niepełnosprawnych.

Książka *Polityka oświatowa w Polsce w XX wieku. Historyczne tradycje i współczesne zagrożenia* pod redakcją Ilony Kość i Elżbiety Magiery zasługuje na ważne miejsce w opracowaniach historyczno-pedagogicznych. Redaktorki w sposób przemyślany skonstruowały strukturę tej publikacji. Zaprezentowały czytelnikowi różnorodne aspekty polityki oświatowej omawianego okresu, przedstawiając ją od koncepcji całościowego ujęcia problemu, po szczegółowe omówienie poszczególnych kwestii. Jeszcze raz należy podkreślić, że książka ta wpisuje się w nurt badań regionalnych, który jest we współczesnej historii wychowania metodologicznie ważny. I. Kość i E. Magiera zaprosiły do współpracy osoby kompetentne, które zajmują się z jednej strony badaniami lokalnymi, z drugiej badają problematykę szkolnictwa i edukacji w XX-wiecznej Polsce. Mimo że, problemy polityki oświatowej zostały przedstawione w kontekście uwarunkowań regionalnych, to czytelnik odnajdzie w tekstach istotne odwołania do ogólnopolskich koncepcji reform oświatowych władz. Tytuł książki sugeruje, że oprócz kontekstów historycznych, odbiorca odnajdzie współczesne odniesienia. Jednak nie występują one we wszystkich szkicach, a jeśli już Autorzy nawiązują do sytuacji dzisiejszej, to kwestię tylko sygnalizują ogólnie.

Artykuły tworzą spójną całość pod względem szaty graficznej, a także zawierają streszczenia w języku angielskim. O wartości publikacji świadczy również fakt, że za-

równy treść, jak i forma książki (jasny, czytelny styl) są przystępne nie tylko dla historyka, historyka wychowania, pedagoga, czyli czytelnika – specjalisty, ale także dla studentów i wszystkich „amatorów”, którzy interesują się historią szkolnictwa i omawianych regionów.

Katarzyna Kabacińska

Dorota Żołądź-Strzelczyk, Katarzyna Kabacińska (red.), *Dawne zabawy dziecięce*, Wydawnictwo DiG & Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach, Kielce – Warszawa 2008, ss. 72.

W 2008 r., nakładem Wydawnictwa DiG oraz Muzeum Zabawy i Zabawek w Kielcach, ukazała się książka *Dawne zabawy dziecięce* pod redakcją Doroty Żołądź-Strzelczyk i Katarzyny Kabacińskiej. Publikacja ta jest wyrazem zainteresowań naukowych Redaktorek, których tematyka badawcza koncentruje się na dzieciństwie w dawnych czasach oraz, jak sam tytuł wskazuje, dawnych zabawach i zabawkach dziecięcych. Do współpracy Autorki zaprosiły Ryszarda Kantora oraz dyrektor Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach – Jolantę Podsiadło, którzy to swoimi tekstami dotyczącymi problematyki zabawy, stworzyli swoiste jej podsumowanie.

Bazę źródłową publikacji stanowi dzieło Łukasza Gołębiowskiego *Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym, lub niektórych tylko prowincjach* wydane w Warszawie w 1831 r. To z niego pochodzą opisy zabaw przedstawionych w książce, ale nie tylko. Opisy pochodzą również z dzieł Sebastiana Petrycego czy Jędrzeja Kitowicza, a także z utworów literackich oraz tekstów z czasopism XIX w., takich jak „Kronika Rodzinna” czy „Przyjaciół Dzieci”. Publikację tę wyróżniają jednak nie tylko szczegółowe opisy poszczególnych zabaw dziecięcych, lecz przede wszystkim obszerna baza ilustracji, która pomaga czytelnikowi w dokonaniu wizualizacji omawianej zabawy. I tak, znajdziemy tutaj ilustracje zaczerpnięte z XIX-wiecznych czasopism, takich jak „Przyjaciół Dzieci”, „Świat Ilustrowany”, „Kłosa”, a także rysunki Daniela Chodowieckiego i Michała Stachowicza.

Na rozważania merytoryczne poparte ilustracjami składa się pięć części książki. Już na wstępie zostaje przedstawiona geneza owej publikacji. Czytelnik znajdzie tu bazę źródłową jej powstania. Książka zawiera opis 27 zabaw, z wyłączeniem zabaw słownych czy umysłowych, które zajmowały wolny czas dzieci na ziemiach polskich do XIX w. włącznie. Pedagogiczno-historyczny charakter publikacji zostaje dostrzeżony w *znaczeniu zabawy nie tylko dla relaksu i odpoczynku, ale przede wszystkim dla prawidłowego rozwoju dziecka*²⁰. Charakterystyka wybranych zabaw, stanowiąca drugą część *Dawnych zabaw dziecięcych*, zawiera podział i opis zabaw na: zabawy małych dzieci, zabawy dziewczynek, zabawy chłopców, zabawy zręcznościowe, zabawy ruchowe oraz zabawy zimowe.

²⁰ D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska (red.), *Dawne zabawy dziecięce*, Kielce – Warszawa 2008, s. 5.